

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2022.64.158-168>

УДК 711.1.

Яценко Віктор Олександрович,

доктор архітектури, професор

кафедри Ландшафтної та туристично-рекреаційної архітектури,

Київський національний університет будівництва та архітектури

victoryathenko@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-6054-729X>

Кравчук Олена Олександрівна,

аспірант, асистент

кафедри Ландшафтної та туристично-рекреаційної архітектури

Київський національний університет будівництва та архітектури,

olena.07.05@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8718-1104>

ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ В СТАДІЇ «РУЇНА»

«Архітектура минулого – це власне вже не архітектура, а пам'ятки архітектури. Майбутня архітектура – це ще не архітектура, її просто не існує на даний момент. Архітектура сьогодення дійсна, «жива» - це процес переходу і взаємоперетворення минулої архітектури на сучасну (відбудова, реконструкція) із сучасної – на майбутню».

А.Б. Беломєсяцев

Анотація: у даній статті зроблена спроба розглянути архітектурні та архітектурно-просторові об'єкти, що знаходяться в стані руїна, як елементи розселення, яким має бути запропоновано нові принципи переходу порядку минулого через сучасне в майбутнє.

Наведено приклади зарубіжних підходів до даної проблеми та розглянуто існуючу методичку вітчизняного досвіду. Як результат обґрунтувати спробу та подати об'єкти не як окремі споруди, а як елементи системної взаємодії природа – «руїна» – система розселення. Об'єкт руїна має існувати як необхідний елемент просторового розвитку систем розселення різного рівня.

Ключові слова: руїна; архітектура; реконструкція; історія; археологія.

Постановка проблеми. Архітектурна споруда або містобудівна пам'ятка має набагато більший період свого життя ніж людина, часто кілька століть,

але в силу об'єктивних факторів старіє фізично, іноді морально, та входить в стадію руїнації.

Проте людина часто забуває, що саме матеріальне надбання яким є архітектура найбільш повно дає уяву та аргументує про життя багато років тому.

Архітектура є відображенням культури, освіти, побуту, майстерності, рівня розвитку тощо суспільства в той чи інший період.

В кінцевому розумінні кожний архітектурний об'єкт з часом втрачає свої початкові фізичні, естетичні та ідейні властивості і від нас залежатимуть як ми зможемо зберегти історичні артефакти для майбутнього суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Споруда, яка сьогодні має вигляд зруйнованого об'єкту, на жаль має надто мало шансів на друге життя. І причин на це дуже багато починаючи від фінансової і до відсутності саме твердої доказової інформації, - а яким же в дійсності був об'єкт, що підлягає розгляду (рис. 1)

Рис.1 – Залишки Середнянського замку

Взагалі слово руїна має кілька значень в залежності від часового періоду, від фізичного впливу, природних катаклізмів тощо.

В даному випадку ми не розглядаємо сучасні руїни, які дуже часто є результатом архітекторів та будівельників, експлуатувальників та фізичного впливу на самі будівлі (стихії, військові дії тощо).

Такі руїни можуть скоріше причинний зміст і не можуть стати об'єктом історичного дослідження, принаймні сьогодні.

Сьогодні набули інтересу в суспільстві два типи руїн це штучно створені, які імітують історичні факти та дуже часто використовуються в різних прийомах ландшафтної архітектури відтворюючи певні епізодичні бачення минулого.

Такі руїни можуть базуватися на недоведених дослідженнях, але тільки для створення підґрунтя для їх відтворення, подальша доля їх як елементи другорядних в різних ігрових сценаріях.

Не менш дивними є так звані уявні руїни, які дуже часто використовуються при створенні картини майбутнього суспільства.

Мабуть самим доречним для даної публікації буде той факт, що руїни на сьогодні є елементами ландшафтної архітектури та туристичної сфери та згадати про. Той великий вклад, який за багато років внесли професіонали в сфері Українського містобудування. Це архітектори, географи, економісти, інженери, соціологи та ін.

До таких теоретичних досліджень та практичних робіт можна віднести творчість Бейдика О.О. Білоконя Ю.М., Вадімова В.М., Палехи Ю.М. Панченко Т.Ф., Родичкина І.Д., Рутинського М.Й., Осіченко Г.О., Шульги Г.М. та інших[1-7].

Початком зародження майбутніх уявних руїн ми можемо завдячувати саме архітекторам та художникам. Фантазії Дж. Піранезі, Дж. Паніні, Ю. Роберта [8]. Наприклад Ю. Роберт зобразив гіпотетичні руїни Великої галереї Лувра, яка існує і донині. А. Шпеєр розробив «теорію майбутніх руїн» [9]. Морісом була сформульована теорія природності і правдивості архітектурних руїн в мистецтві через передачу духу часу.

Дослідженням питання історичних будівель в стадії руїн займався соціолог Георг Земмель. Руїни, як інструмент інтерпретації соціальної дійсності розглядаються в роботах Федорова В.В. В статті Жукова О.В. «Музеєфікація замкових комплексів України, як один із засобів їх збереження», розглядається музеєфікація замкових комплексів України, які реставровані та ті, які знаходяться на межі зникнення.

Теоретичні засади дослідження фортифікаційних споруд розглянуті в дослідженнях Лесика О.В., Тимофієнка В.І.[10, 11]

До іноземних досліджень можна віднести роботи: Джонсона К., Стенлі-Прайса Н., Пуріні Ф., Гуччі Дж., Бонора В., Боллак Ф., Дейвіс М. та багато інших.

Проте слід зауважити, що всі дослідження базувались на достатній та достовірній інформації про характер об'єкту до руйнації незалежно від її виду. Необов'язково мати картину фізичного зображення інформація може бути соціального, філософського, історичного виду тощо.

Основна частина. Архітектура та містобудування є ілюстраторами в матеріальному вигляді історії та минулого. Проте кожен матеріальний елемент, якими є архітектурні об'єкти, з часом втрачає свої початкові фізичні, естетичні та ідейні властивості, і на якийсь час перетворюється скоріше в проблему для оточуючого середовища, аніж продовжує бути необхідним структурним елементом.

Виникає питання на яке мало хто може дати відповідь – «як бути». Знести, зберегти, реконструювати, надати інше призначення, залишити на розсуд природи та споживача. Можна було б ще багато характеристик ставлення до таких об'єктів навести і всі вони знайдуть, як прихильників так і тих хто буде критично заперечувати, ми не отримаємо якоїсь однієї думки. Серед дослідників даної проблеми також точаться постійні суперечки і найбільше прихильників до ідеї відновити, реконструювати, але ніхто не задумується, а яким має бути наступний крок.

А наступний крок це: матеріальні затрати, можливість повноцінного використання з позитивним результатом, постійний догляд, хто буде відповідальний, і чи в змозі місто все це навантаження подолати, а місто хоче цього взагалі.

Звичайно хто б відмовився відвідати відновлене скіфське поселення з його величними валами, які на жаль збереглись частково, а територія використовується за необхідністю жителів прилеглих поселень, як-то випас худоби, сінокоси і навіть для землеробства. Приклад такого «збереження» ми можемо бачити в передмісті Немирова, що на Вінниччині, ще мине небагато часу і ми зможемо можливо знайти згадки про поселення скіфів хіба що в спеціальній літературі. От і можна знову задати питання, а чи стане відновлений об'єкт повноцінним елементом просторової організації та системи розселення.

На сьогодні одне чітко зрозуміло – такі об'єкти до яких ми відносили «руїновані об'єкти» є історичною пам'яттю про наше минуле. Саме «руїновані» - які знаходяться в стадії одночасного існування, руйнування, інтересу суспільства, необхідності пропозиції якоїсь чіткої стратегії подальшої долі тощо. Не зруйновані, а ті що чекають розумного відношення суспільства, тому що процес руйнації закінчується з часом і ми знову отримуємо відповідь з придуманою причиною, частіше всього, що з часом все зникає, ніщо не буває вічним.

В даній статті ми передбачаємо формування нової типології пов'язаної з процесами руйнації, з урахуванням видів об'єктів, які можна віднести до: руїни які, набули такого стану за віковими руйнаціями, в результаті кліматичних впливів, природних катаклізмів і руїни, які зазнали фізичних пошкоджень по

вині самої людини – військові дії, необґрунтовані перебудови, руйнація через небажання розуміти, що без знання минулого у нас не може бути майбутнього тощо; руїни що знаходяться в критичному стані руйнації, але ще зберігають свої естетичні особливості; руїни, які зазнали трансформаційних процесів і активно використовуються суспільством для інших потреб.

Такий перелік об'єктів, які ми дуже часто залишаємо на процес самовиживання якщо не звертати уваги дуже скоро призведе до їх зникнення, як з візуального ряду, а в подальшому і інформаційного.

Дуже важливим є і те що архітектурні елементи є найбільш доказовою базою правильного розуміння історії, їх неможна уявити іншими ніж вони є. Наприклад, як можна було розповісти і уявити велич Хотинської фортеці якби вона не була збережена, або тіж споруди, а іноді цілі частини міст за якими ми дозволяємо собі називати ці міста історичними. Саме збережена матеріальна частина і надає нам цю можливість.

Розглядати пам'ятки історії у вигляді об'єктів, які знаходяться в стадії руїнації справа, яка викликає дуже багато нарікань, особливо з позиції інших спеціалістів які тим чи іншим чином пов'язані з вивченням історії нашої країни.

Тому всі рішення повинні в першу чергу опиратись на історичні, культурні, археологічні дослідження та об'єднанні для формулювання кінцевої концепції визначення їх далі для майбутнього суспільства.

Новизна дослідження на думку авторів полягає у спробі створити методичну платформу на якій можна буде формувати комплексну ідею співпраці істориків, архітекторів, містобудівників, археологів, культурологів та інших зацікавлених, які допоможуть в деякій мірі розв'язати складне питання – допомогти природі вершити свій справедливий суд над тим що створила людина чи спробувати якимось чином найти з нею порозуміння і спромогтись надати нове життя або принаймні створити умови за яких історія нашої країни не буде мати прогалин в архітектурному її вираженні.

Чому саме спільна платформа – відповідь дуже проста – потрібно проблемні питання вирішувати спільно, а не кожна галузь виходячи зі своїх міркувань.

Ще вдалим є спроба класифікувати об'єкти за рядом факторів таких наприклад, як історичне та культурне значення, археологічний стан, фізична спроможність подальшого існування в оточуючому середовищі та матеріальні перспективи його як повноцінного середовища, природньо-заповідного фонду, системи розселення в цілому тощо.

Для повної уяви про об'єкт який підлягає дослідженню спробуємо проаналізувати декілька зарубіжних та вітчизняних прикладів. Саме прикладів які, можливо, можна було б більш активно запровадити в Україні.

Найбільш поширеним об'єктом руїнованих об'єктів, як показує досвід є те, що в них присутня архітектурна цитата визначеного часу, а це набагато простіше придумати майбутнє, маючи матеріальне підґрунтя. Мабуть тому архітектори частіше всього беруть до уваги своєї діяльності саме елементи архітектури, які зберегли характер і можуть бути використані для майбутнього.

У 2011 році, після часткової руйнації замку Матрера в Кадісі, Іспанія, місто вирішило відновити решту башти з метою запобігти їх обвалу та захистити ті кілька елементів, які все ще збереглися.

За словами архітектора Карлоса Кеведо Рохаса суть проекту, таким чином, немає бути образом майбутнього, а скоріше відображенням власного минулого, власного походження (рис. 2).

Рис.2 – Замок Кадіс
Початок реконструкції

Взагалі замки або їх руїни є найяскравішим елементом пам'яті про минуле, ніякі інші споруди не були такими акцентами природнього ландшафту за втручання людини. І якщо на початковому етапі вони були майже в полі зору один від одного то сьогодні їх стан можна охарактеризувати від повністю збереженого до повністю зруйнованого.

Ми не будемо розглядати причини такого стану, а будемо сприймати, як факт для подальшої діяльності. В багатьох дослідженнях елементами руїнованих об'єктів є саме фортеці, які активно почали будуватись в Європі, починаючи з XIII століття – період кам'яного будівництва, яке прийшло на зміну дерев'яному фортифікаційному. Багато прикладів зарубіжного будівництва збереглися у Франції, Нормандії, Словенії тощо.

Як правило будівництво захисних споруд, в своєму складі несло функції захисту, житла та фортифікаційного мистецтва [12].

Досліджуючи даний об'єкт, слід звертати увагу, що в Україні на сьогодні існує класифікація споруд і комплексів, які знаходяться в стадії «руїна» в якій, на жаль, головна увага приділена визначенню їх стану, історичності, можливостям реконструктивного впливу, значенню для того чи іншого міста тощо.

Дане дослідження ставить за мету розглядати дані об'єкта з позиції ландшафтної архітектури наприклад визначити, як змінився початковий вплив на ландшафт споруди і їх значення в порівнянні з нинішнім, що може підказати шлях реконструктивного характеру.

Рис. 3 – Класифікація замкових комплексів України

В підтвердження актуальності даної теми є міжнародна конференція в Сассарі (Сицилія). На якій було визначено 4 принципи роботи з об'єктами, які знаходяться в стадії руйнації:

- 1) Принцип 1. Підвищення і посилення несучих здібностей первісного вигляду.
- 2) Принцип 2. Збереження споруди у природньому середовищі в існуючій формі (консервації).
- 3) Принцип 3. Збереження існуючого стану в якості музейного елемента.
- 4) Принцип 4. Фрагментарне збереження і відновлення форми через сучасну архітектуру [13].

Для даного дослідження актуальним мабуть є поєднання другого та четвертого принципів, які мають базуватися на природній цілісності минулого,

сучасного та майбутнього. Природа і час в значній мірі внесли корективи в сутність об'єкту і будуть надалі вносити, тому потрібно знайти розумну стратегію даної співпраці «руїна-природа-людина».

Переглядаючи фонд даного типу об'єктів впливу в відповідності до стану збереження здебільшого це: стилістична реставрація, археологічна реставрація, повна реставрація, консервація, фрагментарна реставрація, музейне експонування, фрагментарна інсталяція.

Як видно з переліку методів, відсутні такі як системне поєднання, з елементами розселення, відновлення природнього початкового статусу, повноцінне включення в систему діяльності міста чи позаміського середовища, можливість надання сучасної функції при збереженні існуючих характеристик, а взагалі відновлення їх значення в просторовому розвитку системи різних рівнів. Це необхідно для того, щоб реконструкція чи реставрація не були їх особистою справою, а справою міста чи системи яку вони в минулому започаткували.

А бажання зберегти в якомусь вигляді їх не мало закінчений процес, а стало стимулом самовідновлення як повноцінного «гравця» системи розселення.

Висновок. Головним завданням даної публікації було окреслити головні понятійні елементи, які в подальшому передбачається досліджувати. Наведено ряд, на думку авторів, позитивних напрямків, які сформувались, розвиваються, та намічені перспективи використання об'єктів в стратегії ландшафтно-туристичної архітектури.

А на даному етапі «знищити неможна відновити», де поставити кому і є головною ідеєю даного дослідження.

Варто усвідомити, що кожен руїнований об'єкт чи ландшафт, має свою унікальність та цінність в першу чергу для нас самих, для нашої пам'яті та історії. Почавши критично їх вивчати і відкривати нові їхні грані, за рахунок ідентифікації в просторі ми самі переосмислюємо їхнє значення та змінюємо стереотипи, які сформувались навколо таких об'єктів. Крім того, аналізуючи історичну спадщину варто розглядати кожний руїнований об'єкт індивідуально, опираючись на його історію створення та історію руйнування, можливість збереження, гармонізацію з навколишнім середовищем, містобудівним плануванням та новим функціональним наповненням.

Виходячи з цього Мішель Рагон стверджує, що «корені сучасної архітектури варто шукати в технічних досягненнях минулого» перефразовуючи відповідно даної теми ... шукати в збережених досягненнях минулого.

Список джерел

1. Білоконь Ю.М. Регіональне планування. Теорія і практика / За ред. І.О.Фоміна. – К.: Логос, 2003. – 246 с.
2. Вадімов В.М. Особливості просторового планування в умовах інтегрованого розвитку міст України. Практичний коментар. – Полтава: Дивосвіт, 2019. – 132 с.
3. Панченко Т.Ф. Ландшафтно-рекреаційне планування природно-заповідних територій. Монографія. – К.: Логос, 2015. – 176 с.
4. Фомін І.О. Основи теорії містобудування. Підручник. – К.: Наукова думка, 1997. – 192 с.
5. Панченко Т.Ф. Культурні ресурси як основний чинник сталого розвитку туризму. Досвід та перспективи розвитку міст України. Культурологічні аспекти містобудування. Збірник наукових праць. – Вип. 24 / Відп. Ред. Ю.М. Палеха – К.: ДП УДНДІПМ «Діпромісто» імені Ю.М. Білоконя. – 2013. – с. 62-69.
6. Родичкин И.Д. Человек, среда, отдых. – К.: Будівельник, 1977. – 160 с.
7. Панченко Т.Ф. Туристичне середовище, природа, архітектура, інфраструктура (монографія) / Т.Ф. Панченко. – Київ: Логос, 2009. – 176 с.
8. Зенкин С.Н. Французский романтизм и идея культуры (аспекты проблемы). М.: РГГУ, 2001. С. 32 — 39.
9. Шпеер А. Воспоминания. М.: Захаров, 2010. 688 с.
10. Лесик О.В. Замки та монастирі України. Львів: Світ, 1993. 173 с.
11. Тимофієнко В.І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття / Академія мистецтв України. Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ: Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. 472 с.
12. Siemianczuk H. Z problematyki Wschodnioeuropejskiego zamku w średniowieczu. Zamek i dwor w średniowieczu od XI do XV wieku / Pod red. Jacka Wiesiołowskiego. Poznań, 2001. s. 63-64
13. Сайт регіонального совета административной области Базиликата [Електронний ресурс]. – [URL:https://consiglio.basilicata.it/archivio-news/files/docs/43/96/56/DOCUMENT_FILE_439656.pdf](https://consiglio.basilicata.it/archivio-news/files/docs/43/96/56/DOCUMENT_FILE_439656.pdf)

References

1. Bilokon Yu. (2003). Regional planning. Theory and practice. [Regionalne planuvannia. Teoriia i praktyka / Za red. I.O.Fomina], Lohos, Kyiv, – 246 p. (in Ukrainian)
2. Vadimov V. (2019). Features of spatial planning in the conditions of integrated development of Ukrainian cities. [Osoblyvosti prostorovoho planuvannia v umovakh

integrovanoho rozvytku mist Ukrainy. Praktychnyi komentar, Poltava: Dyvosvit, 132 p. (in Ukrainian)

3. Panchenko T. (2015). Landscape and recreational planning of nature reserves. [Landshaftno-rekreatsiine planuvannia pryrodno-zapovidnykh terytorii. Monohrafiia], K., Lohos, 176 p. (in Ukrainian)

4. Fomin I. (1997). Basics of urban planning theory. [Osnovy teorii mistobuduvannia. Pidruchnyk], K.: Naukova dumka, 192 p. (in Ukrainian)

5. Panchenko T. (2013). Cultural resources as the main factor of sustainable development of tourism. [Kulturni resursy yak osnovnyi chynnyk staloho rozvytku turyzmu. Zbirnyk naukovykh prats], Vyp. 24, p. 62-69. (in Ukrainian)

6. Rodychkyn Y. (1977). Man, wednesday, vacation. [Chelovek, sreda, otдых], K., Budivelnyk, 160 p. (in Russian)

7. Panchenko T. (2009). Tourist environment, nature, architecture, infrastructure. [Turystychnе seredovyshe, pryroda, arkhitektura, infrastruktura (monohrafiia)], Kyiv: Lohos, 176 p. (in Ukrainian)

8. Zenkyn S. (2001). French romanticism and the idea of culture. [Frantsuzskiy romantyzm y ydeia kultury (aspekty problemy)]. M., RHHU, p. 32—39. (in Russian)

9. Shpeer A. (2010). Memories. [Vospomynaniya]. M., Zakharov, p. 688 (in Russian)

10. Lesyk O. (1993). Castles and monasteries of Ukraine. [Zamky ta monastyri Ukrainy]. Lviv, Svit, p. 173 (in Ukrainian)

11. Tymofiienko V. (2002). Architecture and monumental art: terms and concepts. [Arkhitektura i monumentalne mystetstvo: Terminy ta poniattia] Akademiia mystetstv Ukrainy. Instytut problem suchasnoho mystetstva. Kyiv, Vydavnytstvo Instytutu problem suchasnoho mystetstva, p. 472 (in Ukrainian)

12. Siemianczuk H. (2001). On the problems of the East European castle in the Middle Ages. [Z problematyki Wschodnioeuropejskiego zamku w średniowieczu. Zamek i dwor w średniowieczu od XI do XV wieku] Pod red. Jacka Wiesiołowskiego. Poznań, p. 63-64 (in Poland)

13. Sait rehyonalnoho soveta admynystratyvnoi oblasti Bazylykata [Elektronnyi resurs]. — URL: https://consiglio.basilicata.it/archivio-news/files/docs/43/96/56/DOCUMENT_FILE_439656.pdf

Annotation

Victor Yatsenko, professor, Department of landscape and tourist-recreational architecture, Kiev National University of Construction and Architecture.

Olena Kravchuk, PhD student, Department of landscape and tourist-recreational architecture, Kiev National University of Construction and Architecture.

Peculiarities of domestic and foreign experience in solving the problem of architectural monuments that are in the «ruin» stage

In this article, an attempt is made to consider architectural and architectural-spatial objects that are in a state of ruin as elements of resettlement, which should be offered new principles of ordering the past through the modern future.

Examples of foreign approaches to this problem are given and the existing methodology of domestic experience is considered. As a result, to justify the attempt and present the objects not as given buildings, but as elements of the systemic interaction of nature - "ruin" - a settlement system. The object of the ruin must exist as a necessary element of the spatial development of settlement systems of different levels.

The article shows the dubiousness of some methods, which predict the completion of restoration processes, and not the provision of new vital functions, which are directly related to the landscape and recreational environment and the development of an important industry for the country - tourism.

The approach when the process when the process of reconstruction, conservation, etc. involves providing it with a specific function in the future, which does not yet exist, especially one similar to the past purpose, is questionable. In the opinion of the authors, the use of a monofunction - an onal function in the future, and not a system element of resettlement - is questionable. Therefore, the question "it is impossible to restore can't be destroyed" remains open.

Keywords: ruin; architecture; reconstruction; history; archeology.